

АКСІОЛОГІЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ АНГЛОМОВНИХ ПРИСЛІВ'ЇВ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ

У процесі розвитку свідомості людина формує своє уявлення про світ, дає оцінку реаліям і фактам дійсності, розставляє ціннісні пріоритети. Ці процеси відображаються в мові, зокрема в пареміологічному корпусі, який є універсальним джерелом інформації щодо різноманітності аксіологічних характеристик та їх особливостей, узагальнених у статті.

Ключові слова: оцінність, оцінка, аксіологічна характеристика, прислів'я.

Шепітько С. В. Аксіологические характеристики англоязычных пословиц: вопросы теории. – Стаття.

В процессе развития личности человек формирует свое представление о мире, дает оценку реаліям и фактам действительности, расставляет ценностные приоритеты. Эти процессы отражаются в языке, в частности в пареміологическом корпусе, являющемся источником информации о разнообразии аксіологических характеристик и их особенностях, которые обобщены в статье.

Ключевые слова: оценочность, оценка, аксіологическая характеристика, пословица.

Shepitko S. V. Axiological characteristics of proverbs: theory. – Article.

In the process of personality development man forms his idea of world, evaluates realia and phenomena, arrange priorities. These processes are reflected in language, namely in its proverbs, which are the source of information about diversity of axiological characteristics and their peculiarities that are the topic of the article.

Key words: value, evaluation, axiological characteristics, proverb.

Паремійна картина світу відбиває уявлення певного етносу про ціннісні властивості навколишнього середовища та характеристики поведінки людини. У семантиці паремій акумульовано національно-культурну інформацію, скомпресовані знання та досвід. Невід'ємною ознакою паремій є їх оцінний характер. Майже всі прояви життя людини знаходять відбиття у пареміофонді мови; етноси створюють свої оцінки таких проявів.

Пареміологічний корпус являє собою цікавий матеріал в плані вивчення аксіологічних закономірностей аналізу, зафіксованих у мові стратегій оцінювання, оскільки паремії акумулюють додаткову інформацію про характер вчинків і поведінку людини. З огляду на це виявлення аксіологічного потенціалу пареміологічних одиниць, зокрема прислів'їв, є нагальним і **актуальним** завданням сучасного мовознавства.

Останнім часом у лінгвістиці спостерігаються різноманітні напрямки дослідження ціннісно-сміслових категорій, що вказує на високу теоретичну та практичну важливість вивчення цього явища. Аксіологічні характеристики є **предметом аналізу** таких мовознавців, як Н.Д. Арутюнова, Ю.С. Степанов, В.М. Телія, В.І. Шаховський та інші. Отже, аксіологічні структури набувають вагомого значення серед наукових парадигм сьогодення, але й досі існує **брак цілісного бачення об'єкту** дослідження, який є **предметом** аналізу цієї публікації.

Семантика паремій ґрунтується на людській системі цінностей, тобто на ставленні до добра і зла, користі і шкоди тощо. Досліджуючи пареміологічний фонд певного етносу, можна виявити його пріоритети та орієнтації. Вивчення такого мовного феномену, як паремія, пов'язане зі зверненням до аксіології. Саме аксіологічний підхід у

вивченні паремій об'єднує різні методи, методики та дозволяє вирішити цілий ряд питань, пов'язаних із дослідженнями їх особливостей, серед яких питання про визначення аксіологічних характеристик паремій.

Таким чином, **метою** нашої роботи є узагальнення теоретичної інформації, що стане підґрунтям для методології дослідження, та аналіз аксіологічних характеристик на матеріалі пареміологічних одиниць англійської мови.

Для реалізації поставленої мети ми плануємо розв'язання **таких завдань**:

- уточнити поняття аксіологічної характеристики;
- виокремити елементи, які входять до складу ціннісних характеристик;
- визначити аксіологічний потенціал етнічної особистості в процесі мовлення;
- виділити комплекс мовних засобів, які об'єктивують ключові ознаки вираження ціннісних орієнтацій у пареміях;
- провести практичний аналіз пареміологічних одиниць, до складу яких входять елементи категорії цінностей та узагальнити отримані дані.

Аксіологічною основою паремій є цінності. Цінності – це узагальнені, стійкі уявлення про бажані блага та прийнятні способи їх отримання, у яких сконцентрований попередній досвід суб'єкта і на основі яких приймаються рішення про його подальшу поведінку [12]. Цінністю може виступати будь-яка реалія (матеріальна чи ідеальна, реальна чи уявна, ситуативна чи стійка, локальна чи універсальна), у якій індивід бачить необхідність чи важливість для себе [8].

Ціннісні орієнтації дозволяють особистості ранжувати об'єкти за значимістю для неї. Вони можуть виступати як стимули задля досягнення певних цілей, внаслідок чого вони отримують

функцію регуляторів соціальної поведінки [15]. Рівень розвитку ціннісних орієнтацій залежить від присутності певного рівня знань, сформованості почуттєвої сфери та рівня образного мислення, інтелектуальних здібностей, навичок сприйняття, оцінки, вибору та творчого підходу до практичної діяльності.

Ціннісне самовизначення – це уподібнення до значимих об'єктів та ідентифікація з ними. Формування реальної дійсності, характеру й умов життя відбувається відповідно до змісту наших думок і міркувань. За допомогою оцінок та інтерпретацій ми описуємо проблему, яку визнаємо за головну мету, та визначаємо для неї кордони [7]. Ціннісне самовизначення безпосередньо пов'язане з вибором, адже, здійснюючи його, особистість повинна вибрати певні цінності.

Говорячи про аксіологічний потенціал особистості, ми маємо на увазі багаторівневе інтегративне динамічне новоутворення, яке характеризується наявністю стійкої структури (ієрархії) ціннісних орієнтацій, що визначають характер майбутньої життєдіяльності мовця. Суттєвими характеристиками аксіологічного потенціалу особистості є системно-структурна організація, соціокультурна детермінованість, відносна стійкість, поліфункціональність, креативне спрямування [10].

У контексті цінностей стереотип визначається як стале ставлення людини до навколишніх подій, які сформовані на основі їхнього порівняння з внутрішніми ідеалами. Стереотип може з'являтися як результат недостатньої інформації про певну особу, групу чи матеріальний об'єкт.

Нормативна поведінка пов'язана з виконанням певних сталих, зазвичай групових норм, які існують у цьому суспільстві. Вони визначають стосунки між членами цих груп. Нормативна поведінка може нав'язуватися індивідуально у вигляді примусового виконання особою певної ролі в колективі або бути загальною для всіх суб'єктів взаємодії.

Велике значення має і морально-етична сфера, яка цілком визначається ідеалами людини – уявленнями про зразково-показову поведінку. Ідеал – це цілісний образ, у якому втілюються найбільш цінні та привабливі людські риси [11]. Ідеали формуються під суспільним впливом. Вони значною мірою визначаються ідеологією, світоглядом.

Аксіологічний потенціал паремій і наявність у них всебічних ціннісних характеристик пов'язаний із соціокультурними нормами та уявленнями суспільства. Паремії виступають джерелом інформації про характер вчинків і поведінку людини. Аксіологічною основою паремій виступають цінності, які орієнтують індивіда у його оточенні та виявляють позитивні чи негативні сторони реалій дійсності.

Серед основних категорій дійсності оцінка, маючи онтологічну природу [1, с. 16], ґрунтується

на філософській системі цінностей, а отже, її вивчення звертає нас до аксіології.

Аксіологія, або вчення про природу моральних, естетичних та інших цінностей, їх кореляцій та реляцій з соціальними, культурними, індивідуальними чинниками [3, с. 322], постулює цінності як «соціальні, соціально-психологічні ідеї та погляди, які розподіляються та успадковуються кожним новим поколінням» [13, с. 97].

Зв'язок між оцінкою та цінностями полягає також у тому, що оцінка є фактором, який формує ціннісну картину світу: «Процес оцінки – це спосіб реалізації цінності об'єкта, усвідомлення суб'єктом ціннісної предметності об'єкта, що реалізуються в вигляді судження про ту ціннісну предметність, яка стала предметом оцінки [2, с. 116].

Категорія мовної оцінки є сукупністю мовних одиниць, що поєднані оцінною семантикою та відбивають ставлення мовця до змісту мовлення.

Оцінність як ціннісний компонент значення присутня в різноманітних мовних формах; вона є одним з різновидів модальності. За визначенням В.Н. Телії, оцінна модальність становить собою «зв'язок, що встановлюється між ціннісною орієнтацією мовця/слухача та визначеною реальною, що оцінюється позитивно чи негативно на якій-небудь підставі <...> відповідно до «стандарту» буття речей або стану справ деякої картини світу, що лежить в основі норм оцінки [14, с. 82]. Оцінна модальність має певну структуру, модальну рамку [14, с. 5], що вміщує комплекс ознак (А г В, де А – суб'єкт, В – об'єкт, г – оцінне ставлення).

Тобто головними елементами структури оцінки є суб'єкт, об'єкт, характер оцінки та її підстава. Усі вони співвідносяться з компонентами мовної семантики оцінки, що відбиває структуру оцінного судження.

До модальної рамки також увійдуть шкала оцінки, стереотипи, що є необхідними у зв'язку з облігаторністю ціннісних орієнтацій для соціуму.

Головні елементи структури оцінки, у свою чергу, є підставами для її типологій. О.М. Вольф виділяє такі види оцінки, що ґрунтуються на підставі суб'єкта: етичні, естетичні, функціональні (що вміщують елементи раціональної та емоційної оцінки), пієтетні та порівняльні [5, с. 17–19].

Якщо за критерій типології беремо характер оцінок, то вони поділяються на абсолютні та порівняльні [16, с. 107]. У формулюваннях першої превалює шкала “good/bad”, другої – “better/worse”. Тобто абсолютну оцінку застосовують до одного об'єкта, тоді як порівняльна передбачає наявність принаймні двох об'єктів.

Підстава оцінки є базою для численних і не завжди аргументованих класифікацій, таких як внутрішні та зовнішні оцінки, наприклад [9, с. 459], або інгеретні та адгеретні, що врахо-

вують вплив контексту на реалізацію семантики оцінних одиниць.

На підставі зіставлення дійсності, властивості суб'єкта із соціальним стандартом, стереотипом оцінні значення поділяють на суб'єктні та об'єктні [17, с. 54].

Однозначність/неоднозначність оцінки є підставою для розподілу оцінок на амбівалентні та глобальні [6, с. 534].

Індивідуальні та спеціальні оцінки виокремлюють на ґрунті відповідності /невідповідності вимогам або бажанням суб'єкта можливостей практичного використання, здатності викликати позитивні/негативні емоції тощо. Взагалі всі класифікації оцінок залежать від наукових інтересів дослідників, що застосовують різні критерії для їх обґрунтування. Так, аксіологічна інтерпретація, що взята за критерій, розподіляє оцінки на позитивну та негативну; залежно від наявності емотивного компонента оцінки розподіляють на раціональні та емоційні; залежно від співвідношення суб'єктивного та об'єктивного чинників ми говоримо про дескриптивні/власні та оцінні / такі, що приписуються суб'єктом властивості об'єкту.

Залежно від характеру оцінної ознаки, обумовленої взаємодією суб'єктивних та об'єктивних факторів, виділяють загальну (*good*) та приватну (*kind*) оцінку.

Для вираження ціннісного ставлення суб'єкта до об'єкта оцінки залучені різні мовні засоби, серед яких лексичні, граматичні, фонетичні, а також прийоми – стилістичні та графічні.

Н.Д. Арутюнова подає класифікацію приватних оцінок, в основу якої покладено мотивацію оцінного значення, тобто знаходження причини винесення оцінки суб'єктом. Подальший розподіл на сенсорно-смакові, психологічні, інтелектуальні, емоційні, естетичні, утилітарні, нормативні та теологічні типи ґрунтується відповідно до можливості відкритого вираження їх мотиву в три кластери – сенсорні, сублімовані, раціоналістичні [1, с. 9].

Класифікація оцінки Н.Д. Арутюнової, покладена в основу опису матеріалу дослідження, дозволяє визначити характер дескриптивної ознаки та відстежити рівень емоційності/раціональності.

До першої групи віднесено сенсорно-чуттєві оцінки, до другої – сублімовані/абсолютні, до третьої – раціоналістичні оцінки.

Сенсорно-чуттєві оцінки орієнтують нас в оточенні, сприяють акомодатії та досягненню комфорту. Вони виникають з відчуття людини, інколи підсвідомого та не зафіксованого в її поняттєвій системі [4, с. 77]. Чуттєвість є фундаментом для ціннісного ставлення [4, с. 143–144]. Сенсорно-смакові оцінки здебільшого характеризують смаки суб'єкта:

Each bird loves to hear himself sing.

Психологічні оцінки засновані на раціоналізації, осмисленні мотивів оцінки

All clever men are birds of prey.

Once a cock begins to crow, it never again becomes dumb.

The sleepy fox has seldom feathered breakfast.

What can a cat do if its master's crazy.

Емоційне ставлення суб'єкта до об'єкта є підставою для виокремлення підгрупи сенсорно-чуттєвих оцінок:

Honey is sweet but the bee stings.

If two ride on a horse, one must ride behind.

Сублімовані/абсолютні оцінки вміщують прислів'я, що відбивають категорії естетичної та етичної оцінки, тобто почуття прекрасного та морального. Ця група співвідносить об'єкт із нормою, кодексом, зразком.

A curst cow has short horns.

All cats are grey in the dark.

Each ass loves to hear himself bray.

It is the beautiful bird, which gets caged.

He that makes himself a sheep, shall be eaten by the wolf.

Let the sleeping dogs lie.

Wake not a sleeping lion.

Раціоналістичні оцінки пов'язані з практичною діяльністю людини, прагматичні, відповідають певному стандарту та розподіляються на утилітарні, прагматичні та телеологічні.

Dumb dogs are dangerous.

It is a good horse that never stumbles.

It is a poor mouse that has only one hole.

It is a silly fish that is caught twice with the same bait.

It is an ill bird that fouls its own nest.

Many a good cow has a bad calf.

The dog that trots about finds a bone.

Tethered sheep soon starves.

Висновки:

Методологічним підґрунтям для дослідження аксіологічного потенціалу пареміологічних одиниць виступають положення теорії аксіології та прагматики.

Серед основних категорій дійсності оцінка ґрунтується на філософській системі цінностей, що визначає цінності як соціальні, психологічні ідеї та погляди, що розподіляються та успадковуються кожним новим поколінням. Аксіологічною основою паремій виступають цінності, які орієнтують індивіда у його оточенні та виявляють позитивні чи негативні сторони реалій дійсності.

3. Зв'язок між оцінкою та цінностями полягає у тому, що процес оцінки – це спосіб реалізації цінності об'єкта, усвідомлення суб'єктом ціннісної предметності об'єкта, що реалізуються в вигляді судження про ту ціннісну предметність, яка стала предметом оцінки.

4. Категорія мовної оцінки є сукупністю мовних одиниць, що поєднані оцінною семантикою та відбивають ставлення мовця до змісту мовлення. Оцінність як ціннісний компонент значення присутня в різноманітних мовних формах; вона є одним із різновидів модальності.

5. Для вираження ціннісного ставлення суб'єкта до об'єкта оцінки залучені різні мовні засоби, серед яких лексичні, граматичні, фонетичні, а також прийоми – стилістичні та графічні. Пареміологічний корпус являє собою цікавий матеріал у сенсі вивчення аксіологічних закономірностей аналізу, зафіксованих у мові страте-

гій оцінювання, оскільки паремії акумулюють додаткову інформацію про характер вчинків та поведінку людини.

6. Класифікація оцінки Н.Д. Арутюнової, покладена в основу опису матеріалу дослідження (сенсорно-чуттєві, сублімовані/абсолютні, раціоналістичні оцінки), дозволяє визначити характер дескриптивної ознаки та відстежити рівень емоційності/раціональності.

7. Піднята нами проблема є теоретичною і потребує подальшого опрацювання у перспективі для того, щоб отримати ґрунтовне завершення.

Література

1. Арутюнова Н.Д. Аксіологія в механізмах життя і мови / Н.Д. Арутюнова // Проблеми структурної лінгвістики. – М.: Наука, 1984. – С. 5–12.
2. Богуславський В.М. Типологія значень образних засобів вираження оцінки зовнішності людини: дис. в формі науч. докл. ... д-ра філол. наук: спец. 10.02.01 / В.М. Богуславський; Інститут російської мови ім. А.С. Пушкіна. Кафедра сучасної російської мови. – М., 1995. – 53 с.
3. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови / В.Т. Бусел. – Київ; Ірпінь: Перун, 2005. – 1728 с.
4. Буркхардт Г. Непонятна чуттєвість: [учеб. издание] / Г. Буркхардт // Это человек: антологія / отв. ред. П.С. Гуревич. – М.: Высшая школа, 1995. – 155 с.
5. Вольф Е.М. Функціональна семантика оцінки / Е.М. Вольф. – М.: Наука, 2002. – 280 с.
6. Гак В.Г. Мовні перетворення / В.Г. Гак. – М.: Школа «Язика російської культури», 1998. – 768 с.
7. Збірник наукових праць Кіровоградського державного педагогічного університету ім. В. Винниченка / за ред. С.Д. Максименка, Г.В. Дьяконова. – Том 3. – Кіровоград: ФОП Александра М.В., 2013. – С. 84–95.
8. Кирьякова А.В. Теорія орієнтації особистості в світі цінностей / А.В. Кирьякова. – Оренбург: Изд-во Оренбург. гос. пед. ин-та, 1996. – 232 с.
9. Норкузієва З.К. Категорія оцінки і мовні засоби її вираження в англійській мові / З.К. Норкузієва, М.А. Тогаєва // Молодой ученый. – 2013. – № 5. – 630 с.
10. Полякова А.А. Теорія і практика розвитку аксіологічного потенціалу особистості студента в діалозі культур: дис. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 / А.А. Полякова. – Оренбург, 2002. – 482 с.
11. Рубинштейн С.Л. Основи загальної психології / С.Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер, 1998. – 705 с.
12. Саратовський В.Н. Суттєві сили людини // Человек: діяльність, творчість, стиль мислення / В.Н. Саратовський і др. – Симферополь, 1987. – 112 с.
13. Стернин І.А. Комунікативне поведіння в структурі національної культури / І.А. Стернин // Етнокультурна специфіка мовного спілкування. – М.: Ін-т мовознавства, 1996. – 244 с.
14. Телія В.Н. Коннотативний аспект семантики номінативних одиниць / В.Н. Телія. – М.: Наука, 1986. – 141 с.
15. Человек и общество: Культурология. Словарь-справочник: [учеб. пособие] / под ред. О.М. Штомпеля. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 544 с.
16. Черданцев А.Ф. Логико-мовні феномени в праві, юридичній науці і практиці / А.Ф. Черданцев. – Екатеринбург: Наука, 1993. – 320 с.
17. Ягубова М.А. Лексико-семантичне поле «оцінка» в російській розмовній мові: дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.19 / М.А. Ягубова. – Саратов, 1992. – 188 с.